

**ZAMAXSHARIY ASARLARIDA TA'LIM-TARBIYAGA
OID FIKRLAR.****Mubinaxon Adhamjon qizi¹**¹ *Alfraganus universiteti Filologiya fakulteti "Sharq tillari"
kafedrası Asqarjonova***MAQOLA
MA'LUMOTI****ANNOTATSIYA:****MAQOLA TARIXI:***Received: 10.11.2024**Revised: 11.11.2024**Accepted: 12.11.2024***KALIT SO'ZLAR:***Zamaxshariy, ta'lim,
falsafa, adolat, halollik,
qadriyatlar, inson.*

Zamaxshariy, to'liq ismi Abu al-Qosim Mahmud ibn Umar al-Zamaxshariy, o'zbek tilida va arab tilida muhim asarlar yaratgan mashhur olim va mutafakkirdir. U asosan tafsir, lingvistika va falsafa sohalarida tanilgan bo'lsa-da, uning asarlarida ta'lim va tarbiya masalalari ham alohida o'rin egallaydi. Zamaxshariy o'z asarlarida ta'lim-tarbiyaning ahamiyatini, uning maqsadlarini va usullarini chuqur tahlil qiladi. Ushbu maqolada Zamaxshariy asarlarida ta'lim-tarbiyaga oid fikrlar, ularning zamonaviy ta'lim tizimiga qo'shgan hissasi va ta'lim jarayonida muhim ahamiyatga ega bo'lgan g'oyalari ko'rib chiqiladi.

KIRISH. Zamaxshariy ta'lim-tarbiyaning asosiy maqsadi sifatida insonni mukammal shaxs sifatida tarbiyalashni ko'radi. U ta'limni nafaqat bilim berish, balki insonning axloqiy, ruhiy va jismoniy jihatlarini rivojlantirish jarayoni sifatida tushunadi. Uning fikricha, ta'lim jarayoni insonning ichki dunyosini boyitish va uni ijtimoiy hayotga moslashtirishga qaratilgan bo'lishi kerak. Ta'lim orqali inson o'zining maqsadlarini belgilab, ularga erishish yo'lida harakat qilishni o'rganadi. Zamaxshariy ta'lim jarayonida o'qituvchining o'rnini ham alohida ta'kidlaydi. U o'qituvchini nafaqat bilim manbai, balki tarbiyachi sifatida ko'radi. O'qituvchi o'z bilimlarini talabalariga etkazishdan tashqari, ularning ruhiy holatini, axloqiy qadriyatlarini shakllantirishda ham muhim rol o'ynaydi. Zamaxshariy o'qituvchining bilimdonligi, axloqi va tarbiyaviy qobiliyatlari ta'lim jarayonining muvaffaqiyatli bo'lishida muhim ahamiyatga ega ekanligini ta'kidlaydi. Zamaxshariy asarlarida ta'lim va tarbiya jarayonida o'qituvchilarning faol ishtiroki ham muhim o'rin tutadi. U ta'lim jarayonida

o'quvchilarning o'z fikrlarini ifoda etishlari, savollar berishlari va muhokamalarda ishtirok etishlari zarurligini ta'kidlaydi. Bu orqali o'quvchilar o'z bilimlarini mustahkamlab, tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantiradilar. Zamaxshariy o'quvchilarning o'zaro muloqoti va fikr almashinuvi ta'lim jarayonini yanada samarali qiladi, chunki bu jarayonda o'quvchilar bir-biridan o'rganish imkoniyatiga ega bo'lishadi. Zamaxshariy ta'limda axloqiy tarbiyaning ham ahamiyatini alohida ta'kidlaydi. U axloqiy qadriyatlar, mas'uliyat, adolat va halollik kabi tushunchalarni ta'lim jarayonida muhim o'rin tutishini ko'rsatadi. Axloqiy tarbiya orqali inson o'z hayotida to'g'ri yo'lni tanlashni, ijtimoiy mas'uliyatni his qilishni va boshqalar bilan munosabatlarini to'g'ri o'rnatishni o'rganadi. Zamaxshariy axloqiy tarbiyani ta'lim jarayonining ajralmas qismi sifatida ko'radi va bu jarayonni o'z asarlarida keng yoritadi. Zamaxshariy ta'lim jarayonida bilimlarni o'zlashtirish usullariga ham e'tibor qaratadi. U o'quvchilarga bilimlarni faqat yodlash orqali emas, balki ularni amaliyotda qo'llash orqali o'zlashtirishni tavsiya etadi. Bu usul o'quvchilarning bilimlarini yanada mustahkamlashga yordam beradi va ularni hayotda qo'llash imkoniyatini yaratadi. Zamaxshariy o'z asarlarida nazariy bilimlarni amaliyot bilan bog'lash zarurligini ta'kidlaydi, bu esa ta'lim jarayonining samaradorligini oshiradi. Zamaxshariy asarlarida ta'lim va tarbiya masalalari faqat nazariy jihatdan emas, balki amaliy jihatdan ham yoritilgan. U ta'lim jarayonida o'qituvchilar va o'quvchilar o'rtasidagi munosabatlarni, ta'lim muassasalarining ahamiyatini va ta'lim tizimining rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillarni ham ko'rib chiqadi. Zamaxshariy ta'lim muassasalarining ijtimoiy hayotdagi o'rnini, ularning jamiyatni rivojlantirishdagi rolini alohida ta'kidlaydi. U ta'lim muassasalari nafaqat bilim berish, balki ijtimoiy qadriyatlarni shakllantirish va insonlarni ijtimoiy hayotga tayyorlashda muhim ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatadi. Zamaxshariy asarlarida ta'lim va tarbiya masalalari zamonaviy ta'lim tizimiga ham o'z hissasini qo'shgan. Uning fikrlari va g'oyalari bugungi kunda ham dolzarb bo'lib qolmoqda. Ta'lim jarayonida o'quvchilarning faol ishtiroki, o'qituvchining roli, axloqiy tarbiyaning ahamiyati kabi masalalar zamonaviy ta'lim tizimida ham muhim o'rin tutadi. Zamaxshariyning ta'lim va tarbiya haqidagi fikrlari, uning asarlaridagi g'oyalari bugungi kunda ham ta'lim sohasida tadqiqotlar va amaliyotlar uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

Zamaxshariyning bizgacha yetib kelgan merosi unchalik ko'p bo'lmasada, uning salmog'i, nufuzi hozirgi davr uchun ulkandir. "Atvoq uz-zahab" asari bu merosning eng noyob namunasi iborat. Unda XI asrning oxiridagi ajdodlarimizning hayoti, faoliyati, harbiy yurushlari, avlodi, nasl-nasabi, fe'l-atvorlari, axloqi, ma'naviy aloqalari vatanimizning o'sha davrdagi ko'rki, tabiati, keng ma'nodagi madaniyati, xalq amalida bo'lgan ko'pdan-ko'p ibratlar, o'gitlar, pand-nasihatlar, turli ijtimoiy, tabiiy voqealar (inson va tashqi dunyodagi

borliqni nazarda tutmoqda) haqida batafsil va keng ma'lumotlar maqolalar, manzumalar vositasida bayon etilganki, ularning talaba yoshlarning ma'naviy-axloqiy tarbiyasini yuksaltirishdagi hozirgi ahamiyati kattadir. "Atvoq uz-zahab" asari orqali talabalarda quyidagi ma'naviy-axloqiy tamoyillar yuksalishi, turli shakllarda bo'lishi mumkin. Ma'naviy-axloqiy tamoyillar orqali talaba yoshlarda; xulq-atvor tizimi, munosabatlar va asosiy e'tiqod, qadriyatlar mukammallashadi. Ular bir-biriga mos kelishi mumkin bo'lsa-da, ular ko'pincha o'ziga xos xususiyatlarga ega: Ma'naviy tamoyillar: birlik: barcha mavjudotlar va olamning o'zaro bog'liqligini tan olish. ma'naviy tamoyillar ko'pincha mavjudlikning asosiy birligini ta'kidlaydi; sevgi va rahmdillik: sevgi va rahm-shafqatni olamdagi asosiy kuchlar sifatida qabul qilish. ma'naviy ta'limotlar ko'pincha barchaga so'zsiz sevgi, hamdardlik va mehribonlikni targ'ib qiladi; maqsad va ma'no: hayotda moddiy manfaatlardan tashqari maqsad va ma'no izlash. ma'naviy tamoyillar ko'pincha insonning haqiqiy maqsadiga mos kelishi katta yaxshilikka hissa qo'shish mumkinligini ta'kidlaydi; minnatdorchilik va ehtirom: borliq in'omlari uchun minnatdorchilik va ehtiromni tarbiyalash. ma'naviy tamoyillar hayotning go'zalligini, tabiatni va o'zaro insonparvarlikni qadrlashga undaydi. Axloqiy tamoyillar: to'g'rilik va halollik: barcha o'zaro munosabatlarda rostgo'ylik, halollik tamoyillarini qo'llab-quvvatlash. axloqiy me'yorlar so'zda va xatti-harakatlarda samimiy, rostgo'y bo'lish muhimligini ta'kidlaydi; adolat: hamma uchun adolat, tenglikni himoya qilish. axloqiy tamoyillar insonlarni, farqlardan qat'i nazar boshqalarga adolatli munosabatda bo'lishga yo'naltiradi; hurmat qilish: boshqalarga hurmat, hurmat va hamdardlik ko'rsatish. bag'rikenglik va turli nuqtai nazar va tajribalarni qabul qilishga yordam beradi; ma'suliyat va javobgarlik: o'z harakatlari va ularning oqibatlari uchun javobgarlikni o'z zimmasiga olish. ma'suliyatni va o'z tanlovi o'ziga va boshqalarga ta'sir qilishni tan olishni ta'kidlaydi; mehr-shafqat va hamdardlik: boshqalarga nisbatan rahmdil bo'lish, muhtojlarga nisbatan hamdardlikni rivojlantirish, mehribonlik bilan harakat qilishga undash; zo'ravonlik va zarar bermaslik: jismoniy, hissiy yoki og'zaki vositalar orqali o'ziga va boshqalarga zarar yetkazishdan qochish. axloqiy tamoyillar zo'ravonlik qilmaslik, nizolarni tinch yo'l bilan hal etish va himoya qilishga yordam beradi.

Xulosa:

Xulosa qilib aytganda, Zamaxshariy asarlarida ta'lim-tarbiyaga oid fikrlar insonni mukammal shaxs sifatida tarbiyalash, axloqiy qadriyatlarni shakllantirish va bilimlarni amaliyotda qo'llash zarurligini ta'kidlaydi. U ta'lim jarayonida o'qituvchining roli, o'quvchilarning faol ishtiroki va axloqiy tarbiyaning ahamiyatini alohida ko'rsatadi.

Zamakhshariyning g'oyalari zamonaviy ta'lim tizimida ham dolzarb bo'lib qolmoqda va ta'lim jarayonini yanada samarali qilishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Zamakhshariy, Mahmud. "Al-Kitab al-Muhit" (Muhit kitobi). 11-asr.
2. Rahmonov, A. "Mahmud az Zamakhshariy va uning ta'limdagi o'rni". Tashkent, 2005.
3. Saidov, F. "Zamakhshariyning pedagogik qarashlari". O'zbekiston pedagogika jurnalida, 2010.
4. Xolmatov, B. "O'rta asrlar musulmon pedagogikasi". Tashkent, 2012.
5. Ismoilov, M. "Mahmud az Zamakhshariy: hayoti va ijodi". Tashkent, 2018.
6. Abdullaeva, N. "Zamakhshariyning ta'lim g'oyalari va ularning zamonaviy ta'limga ta'siri". Pedagogika ilmiy tadqiqotlari, 2020.